

BUDA VISSZAVÉTELE AZ EURÓPAI POLITIKÁBAN.

Irta: *Horváth Jenő.*

HA BUDAVÁR visszavételét európai vonatkozásaiban vesszük vizsgálat alá, akkor az hosszabb előzmények és következmények határára nem jelentéktelen fordulópontnak mutatkozik. Éppen ezért az esemény értékelését sem szoríthatjuk arra, hogyan és milyen irányból közelítették meg és foglalták el a különböző hadvezérek és csapatok, hanem a helyi részletek útvesztőjéből és a helyi távlatok síkjából kilépve, körül kell raknunk azokkal az egykorú eseményekkel és politikai alakulásokkal, melyek az értékelésnek szélesebb alapját alkotják és Buda visszavételét az európai történelemben igaz helyére állítják.

Senki sem fogja kétségbevonni azt, hogy Buda visszafoglalása nyugatról keletre haladó küzdelemnek — a török hatalom ellen folytatott harcnak — volt olyan eseménye, amely e küzdelem lefolyásában első meghatározott pontot nyújt nekünk.

Ha még akarjuk tudni, hogyan indult el ennek a küzdelemnek a hulláma és meddig kísérhetjük figyelemmel annak távolabbi hatását, akkor az európai történelem korabeli fejleményeinek szőnyegét kell magunk elé terítenünk.

Azt szokták mondani, hogy a Habsburgok foglalták vissza Budát, de nem teszik hozzá, hogy a Habsburgok terveiben Buda visszafoglalása mint kitűzött célpont alig, legfeljebb az ostromot közvetlenül megelőző időben szerepelt. Attól kezdve, hogy Habsburg Mária királyné férjének, II. Lajosnak, a mohácsi csatában történt elestéről értesült és Budát elhagyta, sem fivérei — V. Károly német császár és I. Ferdinánd magyar király — sem Ferdinánd utódai nem közelítették meg Buda falait. Mert az 1542-iki felmentő hadjárat inkább csak válasz volt az 1541-iki török előnyomulásra, melynek Buda áldozatul esett. Buda csak akkor került nagyobb tervek vonalába, mikor I. Lipót király 1686-ban udvari tanácsosainak eléggé határozott állásfoglalása ellenére Buda felmentésére küldötte csapatait. Nem a bécsi kormányzat volt tehát az, melynek tervszerű politikáját a kezdeményezés érdeme megilletné.

A különbség a különben gyöngye uralkodó elhatározása és udvarának erősen tartózkodó politikája között abban volna megállapítható, hogy amíg a kormányzat a meglevő területek megtartására kívánt szorítkozni, addig az uralkodó külső sürgetésre makacsul kötötte magát ahhoz a gondolathoz, amelyet azután tőle szokatlan odaadással diadalra segített.

Ezen a ponton vakító fény esik Zrínyi Miklós gróf alakjára, mert ő elsőnek ismerte fel azt, hogy konstruktív magyar politikát egyedül a magyarságot emésztő és a magyarság ellen másoktól is felhasználható török hatalom megdöntésétől lehet remélni. Eltekintve attól, hogy Zrínyi ennek a gondolatnak lett a vértanujává, forrásszerűleg megállapítható, hogy Montecuccoli gróf és a mögötte álló, vagy az ő kezét is megkötő bécsi kormányzat nem azért állott szemben a törökkel, hogy annak helyébe a magyar nemzetet

ültesse és a felszabadított Magyarországot egy öncélú magyarság kizárólagos birtokába juttassa. Ha elővesszük az 1660-ban írt *Török áftumot*, akkor Zrínyi rópiratából nem pusztán a török elleni harc lobogó lángja villan ki, hanem a magyar nemzet felszabadításának, a magyar állam helyreállításának eszméje is. Ugyanaz a gondolat, amely Zrínyi korában az európai hatalmak kialakulását lehetővé tette. Ma már nem szenved kétséget, hogy Zrínyi a török hatalom ellen megfujt riadón kívül a magyar hatalom kialakításának lehetőségével is maga ellen fordította Bécs irányadó köreit, amit az is valószínűvé tesz, hogy a régi magyar királyok jogcímeit a török hatalom megtörése után a bécsi körök az osztrák hatalom részére biztosították és ezzel a magyar állam helyzetének előnyeit maguknak foglalták le.

Miután azonban Zrínyi Miklós gróf már 1664-ben elhalt, le kell mondanunk arról, hogy Buda visszavételének gondolatát az ő programjában keressük. Mi több, ha magyar szempontok után kutatnánk, akkor azt kellene mondanunk, hogy Lipót nemcsak német császár, hanem magyar király is volt, tehát Zrínyi után olyan magyar is akadhatott, aki a gondolatot felvetette és az uralkodóval elfogadtatta. Bármennyire jólesnék, ha erre vonatkozólag a történelmi források valamit nyújtanának, de a korabeli közvélemény más képet mutat. Az általános elkeseredés a mohácsi vész óta újabb katasztrófáktól növelve és sűrítve, nehéz bánat felhőjeként ülte meg a nemzet lelkét. Semmi különös nem volna tehát abban a feltevésben, hogy a korabeli magyar közvélemény nem pusztán Buda visszavételétől várta és remélte az ország felszabadítását. Mindenesetre nem felel meg a történelmi valóságnak az, hogy a magyarok nem vették ki részüket a harcból olyan mértékben, hogy fellépésük az idegen katonai segítséget kizárólagos érdemeit kellő határok közé ne szorítaná, de Thököly Imre és Apaffy Mihály, a magyarországi felkelők és az erdélyi csapatok távolmaradása viszont a korabeli közfelfogás megoszlását és nem annak egyöntetűségét bizonyítják. Nem mintha Thököly és Apaffy nem akarták volna, hogy Buda magyar kézre kerüljön, mert az ilyen feltevés a történelmi valósággal ellenkeznék, hanem mert az a vállalkozás, amelynek Buda visszavétele köszönhető volt, másoktól indult ki és azok, akiktől kiindult, azt más tervek és elgondolások, idegen érdekek szolgálatába is állíthatták. Minden félreértésnek elejét kívánjuk venni azzal a megállapítással, hogy amint Bécsben ellene lehettek annak, hogy Buda Thököly vagy Apaffy kezébe kerüljön, éppen így, de csakis ebben a vonatkozásban tartott az ellenzék attól, hogy Magyarország fővárosát a király személyében a német császár foglalja el; hogy azt az idegen kormányzat a magyarság ellen épített várként fogja kezelni és hogy ezen az úton az idegen birtoklás lényegben alig változik, mert a török uralomnak a némettel való felváltása magyar szempontból többé-kevésbé csak alaki változást jelenthetett.

A fentiek elmondása mindenkit meggyőzhet arról, hogy nem Budavár ostromának felépítésében és lefolyásában, nem is a különben fontos haditettnek új körülírásában keressük azt a helyet, ahol az esemény súlypontját elhelyezni szeretnénk. Hanem azt igyekszünk kimutatni, miszerint Buda megvívása nem pusztán a nagy gonddal felépített ostromban merült ki, hanem olyan érdekek találkozó pontján lefolyt esemény volt, amely érdekek úgy természetükben, mint kihatásukban messze túlhaladták a helyi vonatkozások kereteit.

Ha Magyarország akkori helyzetét vizsgáljuk, akkor vissza kell térnünk történetíróinknak ahhoz a régebbi megállapításához, hogy a harmincéves

háború Erdély protestáns fejedelmeinek minden erő kifejtése és a katolikus magyarság minden óhaja ellenére sem volt képes megmozgatni azt az idegen hatalmat, amely az ország szívet 1541 óta pusztította. Mert a történelmi valósággal nyílt ellentétben állna minden szépítgetése annak a ténynek, hogy az akkor már évszázados török uralom nem a nemzet életerejének gyökereit pusztította. Konkrét számítások szomorú eredményeként áll előttünk az a feltevés, hogy a magyarság emiatt nem tudta újból kitölteni azokat az ország határokat, amelyeket a török uralom előtt, még a XV-dik század végén is, olyan életerős formában és olyan hatalmas arányokban töltött ki. Az erdélyi fejedelmeknek a protestáns hatalmak oldalán kifejtett vállalkozásait a bécsi udvar nagyrészt helyi engedményekkel, a vallási sérelmek orvoslásával igyekezett ellensúlyozni vagy nyugvópontra hozni. Mert a magyar nemzeti gondolat és akarat felkeltéséhez és megszervezéséhez alig állott közelebb a török hatalomnál, amellyel együtt a két magyar pártot egymás ellen használták fel. Mint az újkor elején a svájci zsoldosok, úgy küzdött magyar ellen a magyar azon a csatatéren, ahol a jól fedezett hátsó vonalakban a német és a török politikát irányító kormányférfiak ültek,

Éppen ezért a kezdeményezés is alig jöhetett volna onnan, ahol egység helyett megosztás volt és ahol az erők egymást egyensúlyban tartották. A lökésnek olyan helyről vagy irányból kellett jönnie, ahol az egyensúly felbomlott és az egyik erő a másik fölé kerülve a nyugodt helyzetet alapjából emelte ki.

Ezzel a sikerrel dicsekedhetett 1648-ban a francia diplomácia, mikor megbízottai a vesztfáliai Münsterben és Osnabrückben a harmincéves háborút a vesztfáliai béke néven ismert szerződéssel befejezték. Hogy e siker nem tűnik fel olyan jelentősnek a mi kézikönyveinkben, annak okát abban kell keresnünk, hogy a politikai motívumok megkülönböztetése helyett gyakran egyéb természetű kérdések útvesztőjébe tévednek. Első pillanatban alig, csak a források közvetlen vizsgálata folytán tűnik elő a szerződés szürke cikkelyeiben elhelyezett robbanóanyag, melynek a francia hatalom ellenfele áldozatul esett. Az ellenfél a Német-Római Szent Birodalom, a német vagy római császár volt, akinek hatalmi súlyát és kedvező európai helyzetét XIV. Lajos kívánta átvenni.

Ma már általánossá lett az a felfogás, hogy a francia diplomácia — Richelieu bíboros nyomán, amint azt helytelenül mondani szokták — kelet felé kereste a francia hatalom érvényesülését. Ugyanezt tette a középkor óta, mert Franciaország az óceántól fedezve kelet felé terjeszkedhetett. Ezért küzdött délen és északon a spanyol világhatalom ellen; annak megtörése után ezért indult a Rajnán keresztül a német birodalom megdöntésére. Ma már a francia történetírás is elismeri, hogy XIV. Lajos előtt nem a német császári cím, hanem a német uralkodó római császárságának és európai felsőbbbségének megszerzése lebegett.

A lehetőséget hozzá az 1648-diki münsteri békeszerződés adta meg. Annak értelmében Elzász Franciaországhoz került, a német birodalom fejedelmei pedig saját területeiken önálló rendelkezési jogot — amint a későbbi gyakorlat mutatta, szuverénitást — nyertek. Szinte beláthatatlanokká lettek e két békepont következményei. Mert a valóságban nem pusztán az az aránylag csekély területi veszteség állott elő, amit a német történetírás lát és iskolakönyveinkbe átengedett. A császár attól kezdve megszűnt szuverén hatalommal rendelkezni a német fejedelmek fölött, a szuverén német feje-

delmek Franciaországgal szövetségbe léptek és ezen a szövetségen keresztül XIV. Lajos a német birodalom belső szerkezetét alapjaiban ingatta meg. Napoleon tehát járt utakon indult el akkor, amikor a rajnai fejedelmeknek XIV. Lajostól megalkotott szövetségét megújította és a német fejedelmeket maga mellé vonva 1806-ban a Német-Római Szent Birodalomnak véget vetett. Itt tehát egy a középkor óta tervszerűen indult és jellegében alig változó hatalmi törekvéssel állunk szemben, amely a francia politikának egészen napjainkig észrevehető irányvonalát mutatja.

Mikor a Habsburgok az Elzászba vonuló franciák elől ősi családi birtokaikat elhagyták, bennök és velök együtt a német császár szedte fel horgonyait a nyugaton és vonult kelet felé, hogy új lehetőségeket keressen. Attól kezdve a császár csökkenő hatalma nyugaton a franciák érvényesülését vonta maga után. Itt tehát az európai politikának és az európai történelemnek egyik legfontosabb fordulópontjához érkeztünk, amelynek következményei beláthatatlanokká lettek. Mert Németország császárai Habsburgok voltak, a Habsburgoknak pedig Németországban nem voltak birtokaik. Mivel pedig a német fejedelmek szuverén jogokra tettek szert, a Habsburgoknak tovább kellett vándorolniuk azon területek felé, ahol megmaradt szuverénitásukat megtartották. Így horgonyozták le magukat — Elzász elvesztése után — Ausztriában és Magyarországon, amelyek közül az előbbi a német állam része volt, utóbbi pedig külön szuverén államot alkotott.

Az európai politika fejleményei adták meg tehát azt a helyzetet, amely a Habsburgokat nyugat felől kelet felé sodorta, hol a nyugaton szenvedett veszteségekért megfelelő kárpótlás kínálkozott. Nem is kételkedhetünk abban, miszerint a töröktől később elfoglalt területekben ezt a kárpótlást látták, mert a Buda visszafoglalásakor vert érem a következő, ilyen értelmű felírást viselte: *Vermehr des Reiches*.

Az első határozottan felismerhető és mérlegelhető erőtenyező tehát, amely Buda visszavételénél megfelelő súllyal esett latba, ez az 1648 óta megfigyelhető mozgalom, a Habsburg-hatalom súlypontjának kelet felé való vándorlása és eltolódása volt.

Közelebbről még az az időpont is megállapítható, amikor az események azt a lökést kapták, amelynek Buda áldozatul esett.

Bécs 1683-diki felszabadítása kétségtelenül fontos esemény volt. Annak kellett lennie magyar szempontból is, mert kizikönyveink a 16 éves felszabadító háború (1683—99) kezdetének ismerik, amely háború folyamán Buda és Magyarország is felszabadultak a török uralom alól. A képet azonban át kell festenünk, mert a felszabadító háború megindításában több volt az ellenhatás, mint a kezdeményezés és a háború mint ellenhatás dagadt olyan hullámmá, amely az 1699-diki karlócai békeszerződésben pusztán azért ült el, mert a háború befejezéséhez szükséges csapatokat a nyugati harctérre szállították.

Az ellenhatást kihívó kezdeményezés gyökereit viszont abban a reunió mozgalomban kell keresnünk, amelynek megindítását a vesztfáliai békeszerződésben aratott francia diadal tette lehetővé. A franciák ugyanis a münsteri szerződésben nyert formai joghoz a régi frank uralkodók birtokjában keresték azt a jogcímet, hogy a Rajna vonalát megszerezzék és Franciaország új határait messzebb keleten, a német birodalom területén vonják meg. Az időpontot 1681-ben, a célt Strassburg várának megrohanásában állapították meg. Abban az esetben pedig, ha Németországnak a császári

szuverénitás alól kivont fejedelmei még nem volnának elég erősek arra, hogy a császárt a francia támadás visszaverésétől visszatartani tudnák, úgy a török hatalom fegyveres erejében jelölték meg a sikert biztosító politika eszközeit.

Ezen a ponton nyerünk újabb fényt Zrínyi Miklós gróf alakjára, mert a francia-török szövetség halvány körvonalai sejteni engedték, hogy a török uralom fenntartásának európai szükségletté való emelése Magyarország sorsát kedvezőtlenül befolyásoltatja. Zrínyi szerint mindent meg kellett volna tenni a török uralom megdöntésére; annak fenntartása viszont Zrínyi halála után már nemcsak Magyarországra, hanem a császárra nézve is veszedelmessé vált, mert olyan európai szövetkezésekre nyújtott alkalmat, amelyekben a török hatalom a nyugat felől megtámadott császárt hátban fenyegette.

Történetírásunk eddig kevés fontosságot látott azokban a tüntetésszerű hadjáratokban, amelyeket 1681-ben a váradi, 1682-ben a budai pasák vezettek. Pedig, amikor a franciák 1681-ben Strassburg várát megrohanták, följötte kívánatos volt nekik az, hogy valaki lekösse a császárt, akitől a Rajna mellett erőteljes védekezést vártak. Így történt, hogy az 1681-ben megindult francia előnyomulás idejében keleten is harctér alakult; az, hogy a török csapatok csak 1683-ban, Kara Musztafa nagyvezértől vezetve jutottak el Bécs alá, az események összefüggésén mit sem változtatott. Annál kevésbé, mert a bécsi kormányzat ezeknek a hadjáratoknak oly nagy jelentőséget tulajdonított, hogy a császár az egész német haderőt mozgósította. Igaz, hogy ebből az a következtetés volna levonható, miszerint a német haderő volt tehát az, amely 1681 óta kelet felé indult és az 1683-diki bécsi hadjárat után 1686-ban Budához ért, majd onnan kelet felé haladva Magyarországot felszabadította. Veresége a Habsburg területek felosztását, Magyarországnak a Török Birodalomba való bekebelezését vonhatta maga után; győzelme viszont a német hatalomnak oly nagy mérvű megnövekedését, hogy annak a magyar állam áldozatul eshetett.

Ha hozzátesszük, hogy a római pápaságnak sem az nem volt érdeke, hogy egy hatalmában megnövekedett császárral, sem pedig az, hogy a keresztény Európa rovására megnövelt moszlim hatalommal kerüljön szembe, akkor még többre kell értékelnünk azt a páratlan áldozatkészséget és azt az igyekezetet, amit XI. Ince pápa kifejtett és azt a sikert, amit fáradozásaival — mert Buda visszavétele az ő áldozatkészségének és fáradozásainak volt köszönhető — aratott. Már az általa 1684-ben létrehozott *Szent Szövetség* összeállításában is olyan vonásokat találhatunk, amelyek azt mutatják, hogy a római Szentszék diplomáciai tevékenysége nem pusztán a német császári hatalom elősegítésére szorítkozott.

Mielőtt azonban ezzel foglalkoznánk, sorba kell vennünk az időrendben egymás után következő fejleményeket.

Azt mondtuk, hogy már az 1681-diki kezdeményezés távlatában felismerhető a francia diplomáciának az a taktikája, hogy az ellenfél erejétől tartva ennek háta mögött fegyveres támogatást keresett. Így volt ez a harmincéves háború idejében a svédekkel, később a lengyelekkel. Gusztáv Adolf svéd király serege attól kezdve, hogy tábornokai a franciákkal kapcsolatba kerültek, már nem annyira protestáns, mint francia érdekekért harcolt. Ugyanazokért harcolt később Szobieszky János⁷ — János lengyel király — is, akit francia felesége vont XIV. Lajos oldalára. Svédországot nagy királyának halála, Lengyelországot a török veszedelem kapcsolta ki a küzdelemből

és ez bírta rá a francia kormányt arra, hogy nagy tervek megvalósítására készülve a török támadó erejét a maga javára értékesítse. Tiszta politikum tehát az, amit eljárásában keresnünk kell: az európai politika dominálása, mint azt egyébként az újabb francia történetírás is elismeri. A protestáns svédek, a katolikus lengyelek és a moszlim törökök ugyanazon a fronton és ugyanazon az alapon harcoltak a német császár ellen: azért, hogy a császár a vezetést XIV. Lajosnak engedje át. Lényegesebb eltérés a három között pusztán abban volt megállapítható, hogy a svéd haderő észak felől nyomult Németországba, míg a lengyelek a varsói francia követség útmutatása szerint már magyar és erdélyi ügyekkel is foglalkoztak; végül a török haderő felvonulási területül Magyarországot választotta. Ha tehát egyáltalában volt valami, ami Magyarországon félelmet és aggodalmat kelthetett, az az 1681-ben megindult török támadás volt, amely az Ázsiából és Afrikából hozott új és új erőket a magyar földön át vitte Bécs felé: a császár ellen, a kinek nyugaton a franciák ellen kellett védekeznie. A császárváros eleste talán nem törte volna meg Németország erejét, Magyarországot azonban eltemette volna, mert diadalmas átvonulás esetén a magyar állam — a magyar királyság és az erdélyi fejedelemség — tehetetlenül állott volna szemben a három földrészre kiterjedő török hatalommal. Ezért alig érthetnénk meg igaz valóságában az 1681-diki helyzetet, ha fel nem tennénk azt, hogy attól kezdve a magyar nemzet életéről és haláláról volt szó. Ha valamikor, úgy akkor kellett eldőlnie annak, hogy megmarad vagy megsemmisül. Ha pedig így áll a dolog és ha ezt a korabeli vezető emberek is tudták — Zrínyi abban az aggodalomban halt meg 1664-ben, hogy a török uralomnak már pusztá fennmaradása sem teszi lehetővé a magyar állam helyreállítását — akkor a felszabadítás gondolatával foglalkozó kormányok terveiben annak a gondolatnak is fel kellett mérülnie, hogy erő kifejtés szempontjából a magyar nemzet megmaradt erejére is lehet építeni. A török haderő felvonulásával tehát egy időben jelent meg az a törekvés, hogy annak a magyar nemzet minél hatásosabban ellenálljon és hogy őt ebben mások is támogassák.

Miután a támadás 1681 óta kifejezetten Bécs irányában mozgott, elsősorban a Bécsben lakó német császár volt az, akinek a magyar ellenállás megszervezése érdekében állott. Ez bírta rá Lipótot arra, hogy a rendelkezésére álló német birodalom egész haderejét mozgósítva olyan tekintélyes erővel vonuljon fel, amely a döntést magához ragadni képes. Ebben készséggel támogatták őt a magyarok, mert azok hazájok felszabadításáért, saját életükért küzdöttek. De a német birodalom megmozdulásának a külföldön is olyan visszhangja támadt, hogy sok nemzet önkéntesei siettek a küzdelem színterére. Valóságos kereszties hadjárat indult meg Bécs körül és az annak felmentését követő hadjáratban már számtalan európai nemzet részvétele volt észlelhető. Nem ugyan olyan mértékben — és ez áll a magyar csapatok részvételére nézve is — hogy a német hadvezetőség bármelyik nemzetnek átengedhette volna — szívesen vagy akarata ellenére — a diadaljáró katonai dicsőséget; de mindenesetre olyan mértékben, hogy a többi keresztény nemzetek is elismerték, miszerint a német hatalom teljes felkészültséggel és a keresztény hadak között teljes fölényvel vonult háborúba. Bármennyire lehetne tehát azt egy elkésett kereszties hadjáratnak tekintenünk, jellegét minden kétséget kizáró módon a német haderő és a német hadvezetés adták meg. Miután a «degkeresztényibb király» vezetése alatt a francia hatalom, ha nem is nyíltan állott a moszlimok oldalán, de a jelek sze-

rint a császárral szemben foglalt állást, a török elleni háborút keresztshad-járat helyett inkább német vállalkozásnak kell minősítenünk.

Ebben az esetben azonban a német hatalomnak olyan előretörésével, vagy legalább is ennek olyan lehetőségével állunk szemben, amely Közép-európa sorsát hosszú időre volt eldöntendő. Nem is tudjuk, vajjon nem ennek a hadjáratnak a sikerei alkották meg azt az osztrák nagyhatalmat, amely a Német-Római Szent Birodalom összeomlását, sőt a napoleoni háborúkat is túlélte és csak akkor gyengült meg, amikor a német hatalom súlypontja 1866-ban Bécsből Berlinbe költözött át. Ez a változás azonban még igen messze volt akkor, amikor a német hadak 1681-ben kelet felé fordultak és amikor az osztrák-német hatalom erőkifejtése minden más szempontot félretolt az útból. Oly annyira, hogy annak megfékezése és az egyensúlyt fel nem borító, megfelelő korlátok közé szorítása vagy kellő ellensúlyozása nem egy helyen képezte komoly megfontolás tárgyát. A széthúzó és a török hatalomnak lekötött magyar ellenzéki mozgási szabadsága, katonai ereje sokkal kisebb volt, mint hogy a német előretörés útjába nagyobb akadályt gördíthetett volna. Különösen nem tehetne volna ezt akkor, ha a németek a keresztények felszabadításának gondolatával jelennek meg. Viszont a keresztény háború jellegének ez a kidomborítása volt az, amely a római Szentszéknek arra nyújtott lehetőséget, hogy ne csak a török hatalom ellen alkosson védővonalat, de a közép-európai kérdés egyoldalú megoldásának is elejét vegye. Ha ebben a beállításban tekintjük a XI. Ince pápától és diplomatáitól 1684-ben megalkotott *Szent Szövetséget*, akkor a kérdésnek új megvilágítását kapjuk. Mert Rómának, Velencének és Varsónak Bécs mellé állítása már érezhető módon megkötötte az osztrák udvar kezét. Ennél azonban többet is lehet mondanunk, mert az 1681—84. évek diplomáciai tevékenysége éppen arra irányult, hogy a kelet felé kibontakozó előnyomulás várható eredményei ne csak egy hatalomnak, hanem valamennyi érdekelt félnek hasznára legyenek.

Ebben a beállításban több fontosságot kell tulajdonítanunk az 1681-diki magyar országgyűlésnek, mint azt eddig tették. Az alkotmányosság helyreállítása és a törvényes országgyűlés egybehívása, melyre a rendek szabadon küldhettek követeket, olyan jelenségek, amelyek azt mutatták, hogy egy ismeretlen kéz ismeretlen érdekből ismeretlen módon segítette a magyarságot abban, hogy a nemzeti frontot és az állami öncélúságot helyreállítsa. Valaki, aki a német hadak szolgálatait nagyra értékelte, mert azokat is előmozdította, de az esetleges győzelem egyoldalú kihasználásának is elejét kívánta venni, hogy a kereszténység közös harcának általános és az egész kereszténységet érdeklő jelleget biztosított. XI. Ince pápa nem tett kevesebbet, minthogy a keresztény jelleggel a némettől és töröktől elidegenített protestánsokat is megnyerte, a keleten érdekelt katolikus hatalmakat közös szövetségben egyesítette, a császárt magyar királyi kötelezettségeinek beváltására birta és a magyarságot a francia és török hatalmaktól elvonva Zrínyi szellemében az iszlám ellen fordította. Mi sem mutatta ennek az eljárásnak a sikerét, minthogy XIV. Lajos, aki addig örömmel látta, hogy Lipót erejét a háború egyre jobban lekötöi, 1685-ben a hugenották üldözésével akarta Rómát elhódítani és Franciaországot a római Egyház első hatalmává tenni; a török pedig ahelyett, hogy a magyarországi protestánsokat és az ezektől meghódítandó magyar közvéleményt játszotta volna ki a császár és a pápa ellen, Thökölyben és Apaffyban rabszolgákat látott, akiket megalázni és kihasználni lehet, de szolgasorból felemelni nem kívánatos. Mindez nagyban hozzá-

járult ahhoz, hogy amíg a védőhatalomként ismert török Thökölyt rabláncra fűzte, addig a magyar protestánsok egymás után állottak Lipót szolgálatába, kit a pápai közvetítés a magyar nemzettel kibékített.

Ha ennek figyelembevételével nézzük az 1681-diki kiegyezést, amely a felszabadító háborút magyar vonatkozásban reményteljes és kívánatos küzdelemnek tette, akkor látjuk csak, hogy valóban az alkotmányos kormányzat helyreállítása volt az, amit a nádori méltóság betöltése jelentett. A kormányzati függetlenségen is messze túlment a királytól szentesített IV. törvénycikk, amely a magyar állam szerződéskötési jogát elismerte és aziránt rendelkezett, hogy a Magyarországot érdeklő nemzetközi szerződések megkötésénél Magyarország kellőképpen képviselve legyen. Bármennyire korlátozva látjuk is ebben a gyakorlatban egy szuverénjog alkalmazását, a jog mégis csak szuverén magyar nemzet és király jogának volt tekintendő. A király szuverénítésának és a szuverén magyar király hatalmának megerősítése pedig összehasonlíthatatlanul több volt annál a támogatásnál, mit vele szemben az ellenzék támogató bármilyen hatalom ígért. Mivel pedig ilyen hatalom abban az időben már csak a török volt, amely saját hűbéreseit alázza meg, a magyar ellenzék tagjai tömegesen csatlakoztak a király zászlójához, aki megbékített magyar nemzetének élére kívánt állani, jogaiban megerősített magyar nemzetének védelmére, felszabadítására és a magyar állam régi fényének helyreállítására vállalkozott.

A francia hatalom támogatásában, amely lidércfénynek Thököly áldozatul esett, annyira megingott a hit, hogy érdemes lesz röviden azt is figyelembe vennünk.

Franciaországban 1679-ben véget ért Colbert Jánosnak az udvar és az állam — mert a kettő egy volt — kiadásait merkantil vállalkozások útján fedező, takarékoskodó kormánya, Colbert helyét öccse, Croissy márki külügyminiszter foglalta el (1679—96), aki viszont a költségeket nem kimélő Louvois márki hadügyminiszter kész eszközének bizonyult. A külpolitika intézése a katonai dicsőség szolgálatába állott és az ellenállás téreről a kezdeményezés vonalára helyezkedett át. Ilyen kezdeményezést jelentettek a kormánytól felállított reuniós kamarák, amelyeknek egyike, a metzi *chambre de réunion*, 1680-ban Elszászt Franciaországba kebelezte. Lipót császár sógora, Károly lotharingiai herceg, már előbb elveszítette birtokait, amelyekről a reunió-mozgalom folytán végleg le kellett mondania; kardját a császárnak ajánlotta fel, kit a franciák a porosz és lengyel államok Thököly, Apaffy és a török segítségével igyekeztek elszigetelni. A mérleg nyelve azonban a felszabadító háború megindulásakor Franciaország ellen billent, mert 1683-ban nemcsak a török vonult vissza Bécs falai alól, hanem a spanyol Habsburgok Franciaországnak üzentek hadat. XIV. Lajos 1684-ben gyors támadást kockáztatott meg Lipót ellen, de azután fegyverszünetet kötött vele, mert abban a feltevésben volt, hogy ha Lipót jobban leköti erőit a keleten, akkor Franciaország a nyugaton nyer szabad kezet. Itt kell keresnünk tehát Lipót egyes tanácsadóinak azt az eljárását, hogy őt a magyarországi hadjáratról visszatartani törekedtek. A császár a keleten igényelt szabad kéz fejében lemondott ugyan Elszászról, de az európai politika súlypontját a franciák akkor már helytelenül keresték Bécsben; az legalább is megoszlott nyugat és kelet között, ha ugyan nem egészen nyugatra költözött át. Lajos király ugyanis a török elleni hadjárat sikerének kulcsát Rómában vélte megtalálni és politikáját ettől kezdve ő is a Szentszékre építette. Még eszközeit sem válo-

gatta meg, hanem túlzásokra ragadtatta magát, mert azt hitte, hogy ezekkel a túlzásokkal Európa sorsának irányítását magához veheti. A hugenották kiűzésére azonban a protestáns hatalmak szövetsége volt a válasz; a nantesi ediktum visszavonásával Franciaország olajat öntött a tűzre és a négy protestáns hatalom 1686-ban már Lipóttal kerestek kapcsolatot. Buda visszavétele körül tehát nem pusztán a XI. Ince pápától megalkotott katolikus koalíció volt észrevehető, hanem egy távolabbi protestáns koalíció is, amelynek jóindulatú támogatására Bécsben szintén súlyt helyeztek. Nem pusztán azért, mert a négy északi hatalom — Anglia, Hollandia, Poroszország, Svédország — ereje a *Szent Szövetség* katonai erejét felülmúlta, hanem azért is, mert a protestáns hatalmaknak Lipót császár mellett való állásfoglalása Magyarországon Apaffy és Thököly ellenállását bénította meg. Csak kevesen festették meg való színeiben azt a tragédiát, amelyet a két fejedelemnek mindenkitől való elhagyása jelentett és amelynek megfestése még méltó ecsetre vár.

Buda visszafoglalásának útja tehát 1686 nyarán külpolitikailag kellően elő volt készítve. Ha mégis a lengyel király volt az, aki azt a legjobban követte és akaratát a bécsi körökkel szemben keresztülvitte, akkor a király sürgetései mögött lengyel érdekek után kell érdeklődnünk.

Nem akarjuk ezt abban megállapítani, hogy Sobieszky János — mint egyesek sejtenei vélik — talán régebbi dinasztikus kapcsolatokra gondolt és Magyarország királya kívánt volna lenni. Azt sem, hogy Felsőmagyarország megszállásával adott helyzetet kívánt volna teremteni, bár erre mutat az, hogy 1685-ben hazavonult, a színteret Károly lotharingiai hercegnek engedte át és a király által megvívandó Budavárát a császár sógora és hadvezére foglalta el.

Bármint álljon a dolog, a diadal osztatlanul a Habsburgoké lett, akik a hadjárat folyamán már nemcsak Magyarország területét szállották meg, hanem a hódítást a régi magyar királyok jogán a régi magyar tartományokra is kiterjeszteni törekedtek.

Budavár visszavételével tehát nem pusztán a felszabadító hadjárat katonai eseményei állnak szerves kapcsolatban és nemcsak az ország helyreállítása függ össze vele, hanem annak a Habsburg hatalomnak a felállítása is, amely a Rajnától keletre vándorolva Magyarország körül a Duna-medencében alakult ki, sőt az északbalkáni területekre is igényt emelt.

Miután a magyar nemzet szem melléthatólag a felszabadulás érdekében kapcsolódott a küzdelembe és nem tőle, hanem a bécsi udvarból indultak ki azok a tervek, amelyek Lipót magyar király fennhatóságát Raguza, Bosznia, Szerbia és Havasalföld területére, akkor még a török birodalom függőségeire és tartományaira is ki akarták terjeszteni, nem volna könnyű eldönteni azt a kérdést, hogy ez utóbbiak visszavételét ki eszközölte. Feltehetőleg az jár a közép úton, aki abban a feltevésben van, miszerint a diadalmas császári seregeknek fel nem tartóztatott előnyomulása magában elég magyarázatot nyújt ahhoz, hogy azok mindaddig nem állottak meg, amíg őket az ellenség vagy egyéb körülmények ereje meg nem állította.

Miután jogtörténetírásunk még azt a jogviszonyt sem tisztázta eddig, amelyben a mellékországok és függőségek az anyaországhoz állottak, nem tudjuk eldönteni, hogy abban az új Habsburg birodalomban, amely a Duna-medencéjéből a Balkánt uralni kívánta, mennyi volt a magyar állam részvétele. Annál kevésbé, mert ha valaki a felsőség kiterjesztését a magyar nemzet

számlájára írnia, félreismerné azt a helyzetet, amelyben a magyar csak szenvedő fél volt. Az országot császári csapatok szállották meg, az alkotmányt újból felfüggesztették, az erdélyi fejedelemséget katonai rendelkezés alá vonták és elhintették magvait annak a felkelésnek, amely fegyvereit — Rákóczi Ferenc vezetése alatt — ugyanazon kormányzat ellen fordította, mely a magyar király történelmi jogán kívánt rendelkezni a Balkán félszigeten.

Nem volt szerencsés a bécsi kormánynak az a politikája sem, mely az orthodox egyházzal szembeállította. Magyarországnak már az első török támadások óta gyorsan növekedő orthodox lakossága volt. Az erdélyi orthodox románság a görög egyházzal egyre kevesebb kapcsolatot tartott fenn, mert a Duna-Száva vonalán beköltözött orthodox szerbek a török uralom alatt annyira megerősödtek, hogy az erdélyi román egyház görög-szerb vezetés alá került. A bécsi kormánynak az az elhatározása, hogy Buda visszavétele után a szerb patriarkátusnak menedéket adott, az orthodoxiát még jobban megerősítette. Téves az a felfogás, hogy ennek a román egyházi unió — politikai és nem egyházi tekintetben — megfelelő ellensúlya volt, mert az orthodox egyház a török hatalom védelme alatt a XVII-dik században óriási mértékben erősödött. Olyan mértékben, hogy a legnagyobb orthodox állam uralkodója, a moszkvai nagy fejedelem, akit egyébként Nagy Péternek hívtak, a bizánci császárok címét vette fel. Lipót császár jegyzékben adta tudtára, hogy ehhez joga nincsen, de alig szenvedhet kétséget, hogy a tiltakozás Péter cár elhatározását nem változtatta meg. Ellenkezőleg: röviddel azután a cár a magyar ellenállás vezérét, Rákóczi Ferencet is szövetségbe vona és ezzel magát tette annak az ellenzéknek a vezérévé, Oroszországot pedig vezető hatalmává, amely a Habsburgok dunai és balkáni hatalmával szembe szállott. Ha tehát a bécsi kormányzat csak azért nem telepítette régi hazájába vissza a szerb patriarkát és népét, hogy őket a magyarság ellen, a maga terveinek eszközeiül tartsa meg, akkor ezt a politikát rövidlátónak és elhibázottnak kell tartanunk, mert a szerbek az orosz hatalomra támaszkodva később a Habsburgok egész birodalmát megdöntötték és a pusztulás a Buda visszavételére épített hatalmon kívül Középeurópa egész rendjét romb döntötte.

Bizonyos gyengeségre mutatott az, hogy amikor a bécsi kormányzat a megerősödő orthodox világot maga ellen sorakoztatta és ezzel annak az orosz védőséghöz való folyamodását erősítette meg, azért nem fejezte be a felszabadító háborút, hanem kötött békét 1699-ben Karlócán, hogy a császári csapatokat a Rajna felé küldhesse. Buda visszavételének természetes következménye a Duna-medence felszabadítása lehetett volna. Ennek a hadvezetőség teljes tudatában volt, mert írásai azt bizonyítják, hogy a magyar állam területi épségének helyreállítását a tervekben katonailag befejezett tényként kell elfogadnunk. A tervek megvalósításából a Maros, Tisza és Duna-szöglete azonban kimaradt, tehát egy idegen kéznek kellett beavatkoznia, melynek ujjuvatása elől a bécsi kormányzat kitérni nem tudott.

A protestáns hatalmaknak, Angliának és Hollandiának, jóindulatú semlegessége, talán szövetségnek is nevezhető eljárása, kellő fedezetet nyújtott Buda visszavételéhez és azokhoz a messzemenő tervekhez, amelyekből a Duna középső vonalán egy új nagy hatalom alakult ki. Ez a támogatás azonban csak addig állott a császárnak korlátlanul rendelkezésére, ameddig XIV. Lajos nyugodt maradt. Amikor a francia kormány észrevette, hogy Lipót

sikerei messze túllépték azt a határt, ameddig a török hadjárat Bécsnek nehézségeket okozott, a szerzett előnyöket ellensúlyozni törekedett. A Habsburgok ugyanis beláthatlan lehetőségek megvalósítása elé kerültek, amelyek Franciaország hatalmának fényét elhomályosították. XIV. Lajos úgy érezte, hogy az ő birodalmát kárpótlás illeti meg és maga jelölte ki a kárpótlást a spanyol birodalom megszerzésében, amelynek utolsó Habsburg királya gyógyíthatlan betegségben várta a jövő halált. Franciaország hatalmi erejének ilyen arányokban való megnövelése azonban súlyos aggodalmat váltott ki Angliában, amelynek új királya, orániai Vilmos, Hollandiának is uralkodója volt. Így történt, hogy a két protestáns hatalom, a «tengeri hatalmak» a török háború gyors befejezését szorgalmazták és a diadalmas császár kezét megkötve, ők közvetítették azt a békét, amely 1699-ben Karlócán létrejött.

A zentai győző, Szavójai Jenő herceg, azt hitte, hogy nemsokára ismét visszatér és akkor teljesé teheti a győzelmet azzal, hogy a hiányzó magyar területen kívül a Balkán északi harmadát a bolgár-albán vonalig a Habsburgok birodalmához kapcsolja.

Bármint álljon a dolog, Buda visszavétele volt az az előzmény, amelyre ilyen terv építhető volt. Az a hatalmi erő azonban, amely a tervet keresztülvihette, részint messzebb ment annál a politikai realitásnál, amit a magyar közvélemény a felszabadító hadjárattól várt és amit azzal biztosítani akart, részint pedig idegen hatalmi érdekekre való tekintetből nem ment el addig, ameddig elmehetett volna. A magyar állam csak formailag szerezte meg a szabadságot; lényegben idegen kormányzat rendelkezése alá került. Nyugalomra és békére volt szükség, hogy a felszabadított, ellenségtől határolt földet ismét a magáévá tegye; hogy belsőleg megerősödjék és ismét öncéljának élhessen; hogy felemelkedhessék azokig a távlatokig, amelyeket Szavójai Jenő herceg áttekintett. A herceg szobra méltón fejezi ki azt a távlatot, amely a királyi vár keleti oldaláról a Duna-Tisza-síkság felé megnyílik; de a megnyílt lehetőségek tartalmát magyar szempontból az a másik lovasszobor fejezi ki, amelynek talapzatáról Rákóczi Ferenc, a magyar érdekek egyetemét jelképezi: a magyar nemzet függetlenségére épült állami rendet.

Buda visszavétele ugyanis a Habsburg hatalom kiépítésén kívül a magyar állam helyreállításának is útát nyitott, mert olyan fejlődésnek volt kiemelkedő eseménye és fordulópontja, mely az európai nagyhatalmak között egy olyant is létrehozott, amelynek természetes alapját a történelmi magyar állam alkotta. Ennek figyelembe vétele nélkül a török nyomában rendetlenség és anarchia maradt, mert konstruktív politika Európának ebben a részében csak arra a konstrukcióra épülhetett, amely a népek szabad fejlődését biztosította és ahhoz kellő politikai érettséggel, tapasztalattal és erővel rendelkezett.

